DOI 10.15290/cnisk.2019.01.06.03

DR **MARIA BAUCHROWICZ-TOCKA**
https://orcid.org/0000-0003-1691-2568
Tygodnik „Kontakty"

Udział kobiet w wyborach do Sejmu Ustawodawczego na łamach prasy lokalnej. Wybrane przykłady

Streszczenie

Artykuł na podstawie publikacji prasowych prezentuje postawy kobiet wobec wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Jedną z ośmiu posłanek Sejmu Ustawodawczego była urodzona w Łomży Maria Moczydłowska. O mandat posłanki ubiegała się w okręgu częstochowskim. Postać Moczydłowskiej była pretekstem do zbadania i przedstawienia zaangażowania kobiet w wybory w oddalonych od centrum ośrodkach, takich jak Łomża i Częstochowa. Artykuł ukazuje także obecność tematyki wyborczej na łamach regionalnej prasy.

Słowa kluczowe: wybory do Sejmu Ustawodawczego, kobiety w II RP, posłanka Maria Moczydłowska, Łomża, Częstochowa

WOMEN'S INVOLVEMENT IN THE ELECTIONS TO THE LEGISLATIVE SEJM IN THE REGIONAL PRESS. SELECTED EXAMPLES

Abstract

Based on press publications, the article presents the women's attitude towards the Legislative Sejm elections. Maria Moczydłowska, born in Łomża, was one of eight female members of the Legislative Sejm. She sought the mandate in the Częstochowa constituency. The example of Moczydłowska was the pretext to analyse and present how women were involved in the elections in such small centers as Łomża and Częstochowa, away from

the capital. The article also covers the presence of the electoral topic in the regional press.

Keywords: the Legislative Sejm elections, women in the Second Polish Republic, Member of the Legislative Sejm Maria Moczydłowska, Łomża, Częstochowa

*

Wstęp

Naczelnik Państwa Józef Piłsudski Dekretem o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego z 28 listopada 1918 r. przyznał kobietom w Polsce prawa wyborcze[1]. Data wyborów do Sejmu Ustawodawczego, w których kobiety mogły wybierać i być wybieranymi, została wyznaczona na 26 stycznia 1919 r.[2]

Należy jednak zauważyć, że wówczas w Rzeczypospolitej toczyły się jeszcze walki z Ukraińcami, Niemcami i Czechosłowacją. W tym terminie, z powodów politycznych, wybory nie mogły zostać przeprowadzone w całym kraju. Dlatego dekretami ustanawiano nowe terminy. 16 lutego 1919 r. wybory odbyły się w okręgach: suwalskim, sejneńskim i augustowskim[3], 15 czerwca w okręgach białostockim i bielskim, które wcześniej znajdowały się pod panowaniem niemieckim[4]. Z Małopolski, w której w 1919 r. nie można było przeprowadzić wyborów, do sejmu weszli Polacy będący posłami parlamentu austriackiego, a w dwóch okręgach we Lwowie wybory odbyły się według austriackiej ordynacji z 1907 r.[5] Kobiety we Lwowie pierwszy raz uczestniczyły w wyborach dopiero w 1922 r.

Przyznane kobietom prawa wyborcze i wybory zmieniły scenę polityczną niepodległej Rzeczypospolitej. Były też nowymi tematami, które pojawiły się na prasowych szpaltach.

---

[1] „Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 18, 1918, 109.

[2] Ibidem, 130.

[3] „Dekret z dnia 14.01.1919 r. o przedłużeniu terminu wyborów do Sejmu Ustawodawczego w drugim okręgu wyborczym", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 6, 1919, 101.

[4] „Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 15.05.1919 r. o wyborach poselskich do Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej w 33 (Białostockim) i 34 (Bielskim) okręgach wyborczych", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 40, 1919, 295.

[5] Tadeusz Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, (Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1920), 263.

Celem artykułu jest zaprezentowanie, na podstawie publikacji prasowych, postaw kobiet wobec wyborów do Sejmu Ustawodawczego, ich politycznego, przedwyborczego rozbudzania i udziału w wyborach.

Podstawowym materiałem badawczym były publikacje z wydawanego wówczas w Łomży tygodnika „Ziemia Łomżyńska" oraz wychodzącego w Częstochowie dziennika „Goniec Częstochowski". Analizie poddano 119 różnorodnych tekstów prasowych (artykuły publicystyczne, informacje, relacje, odezwy, komunikaty) dotyczących tematyki wyborów, opublikowanych w wymienionych tytułach po ogłoszeniu ordynacji wyborczej (28 listopada 1918 r.) do dnia wyborów (26 stycznia 1919 r.). Spośród wyselekcjonowanego materiału prasowego 25,2% publikacji miało związek z wyborczą aktywnością kobiet.

Do wiodących opracowań na temat udziału kobiet w wyborach parlamentarnych należy praca Marioli Kondrackiej *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej* oraz wydana w bieżącym roku publikacja Olgi Wiechnik *Posełki. Osiem pierwszych kobiet*. Zagadnienia dotyczące wyborów w Łomżyńskiem oraz w Częstochowie w II RP można odnaleźć w pracach poświęconych problematyce regionalnej[6].

Jedną z ośmiu posłanek Sejmu Ustawodawczego była urodzona w Łomży Maria Moczydłowska, która kandydowała z okręgu częstochowsko-radomskowskiego. Skupiając się na tej postaci, w artykule przedstawiono tytułowe zagadnienie oraz przedwyborczą atmosferę w Łomży i Częstochowie, ośrodkach oddalonych od centrum – te tematy zaprezentowano w pierwszych dwóch rozdziałach artykułu. Trzeci ukazuje zaś przyczyny niewielkiej reprezentacji kobiet kandydujących do Sejmu Ustawodawczego.

[6] M.in.: Maria Bauchrowicz-Tocka, *Łomża i region na łamach polskiej prasy łomżyńskiej okresu międzywojennego*, (Białystok : Wydawnictwo Humanica, 2018); Małgorzata Dajnowicz, *Poglądy ideowe i działalność polityczna elit (nie)prowincjonalnych Narodowej Demokracji zachodniej części województwa białostockiego (1919–1939)*, (Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2015); Adam Dobroński, Jerzy Milewski, „Wybory i posłowie białostoccy w międzywojniu", *Gryfita. Białostocki Magazyn Historyczny*, nr 23/24, 2001, 23-28; Wojciech Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, (Lublin : Wydawnictwo KUL, 2003); Ryszard Szwed, Jerzy Mizgalski, Waldemar Palus (red.), *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej (1918–1939)*, (Częstochowa : Wydawnictwo WSP, 1994); Ryszard Szwed, Waldemar Palus (red.), *Życie codzienne w Częstochowie w XIX i XX wieku* (Częstochowa : Wydawnictwo WSP, 1999).

Przed wyborami w Łomżyńskiem

Przed I wojną światową kobiety w Łomżyńskiem nie przejawiały szczególnej aktywności politycznej. Pielęgnowana była ich tradycyjna rola, dotycząca sfery prywatnej: rodziny i domu. Pozarodzinna aktywność kobiet była widoczna okazjonalnie w akcjach charytatywno-dobroczynnych, kulturalnych i społecznych[7]. Przykładowo kobiety w Łomży w grudniu 1916 r. zorganizowały herbaciarnię dla legionistów, którzy przybyli do miasta z płk. Edwardem Rydzem-Śmigłym, i urządziły dla nich wieczór wigilijny[8]. Żołnierzy w roli gospodyni witała J. Kosakowska[9]. Przy okazji tych wydarzeń w łomżyńskim dwutygodniku „Wspólna Praca" pojawiły się nazwiska kobiet zaangażowanych w ich organizację[10]. Tradycyjny model kobiety był pielęgnowany przez środowiska prawicowe i prezentowany w prawicowej prasie. „Gazetę można znaleźć na stole w każdej prawie chacie na wiosce i w mieście. Największą poczytnością cieszą się «Gazeta Świąteczna» i «Zorza»", informował o popularności prawicowych tytułów korespondent „Wspólnej Pracy" w 1917 r.[11]

12 stycznia 1917 r. w Łomży powołana została Liga Kobiet Pogotowia Wojennego. Do organizacji wstąpiło 55 kobiet. Przewodniczącą została Z. Cabertowa, wiceprzewodniczącą C. Dąbrowska, a J. Kosakowska skarbniczką. W skład pięcioosobowego zarządu weszły także sekretarki Jabłkowska i J. Grzymkowska[12].

W grudniu 1918 r. w Łomży powstało Koło Polek[13]. Jego członkinie skupiały się na organizowaniu pomocy walczącym na froncie żołnierzom. Zakładały gospody, pralnie, szwalnie, organizowały zbiórki odzieży i żywności, wysyłały paczki na front, opiekowały się rannymi i sierotami, których ojcowie zginęli na wojnie. Działaczki Ligi Kobiet i Koła Polek były też aktywne w okresie przedwyborczym.

---

[7] Małgorzata Dajnowicz, „Działalność polityczna kobiet Narodowej Demokracji w województwie białostockim II Rzeczypospolitej", *Niepodległość i Pamięć*, nr 23/2, 2016, 27.
[8] Legioniści przebywali w Łomży od 6.12.1916 r. do 1.01.1917 r.
[9] „Herbaciarnia dla Legionistów", *Wspólna Praca*, nr 1, 1916, 6; „Wigilia dla Legionistów", *Wspólna Praca*, nr 2, 1917, 21.
[10] We *Wspólnej Pracy* (jedynego wówczas lokalnego tygodnika, który ukazywał się w latach 1910–1932, z przerwą w czasie I wojny światowej) wymieniono: Janinę Cabertównę, M. Lineburgową, Antosiewiczową, Bolechowską, C. Dąbrowską i J. Kosakowską.
[11] Kolniak, „Z Kolna", *Wspólna Praca*, nr 2, 1917, 20.
[12] „Liga Kobiet Pogotowia Wojennego w Łomży", *Wspólna Praca*, nr 3, 1917, 35.
[13] „Z Koła Polek", *Gazeta Łomżyńska*, nr 19, 1921, 4.

W tym miejscu warto przypomnieć kobiety z Łomży, które „zaistniały" w ogólnopolskiej przestrzeni: pisarka Helena Filochowska[14], aktorka z pobliskiego Bronowa Tola Mankiewiczówna[15], lekarka Justyna Budzińska-Tylicka[16]. Z pewnością, chociażby za pośrednictwem prasy, a w Łomży od 1910 r. było wydawane pismo „Wspólna Praca", musiały docierać do miasta informacje o ich aktywności. W Łomży organizowane były odczyty, koncerty, spotkania patriotyczne i rocznicowe (obchodzono systematycznie rocznice powstania styczniowego). Uczestniczyły w nich kobiety, często organizatorki lub współorganizatorki tych wydarzeń. Była to jednak aktywność okazjonalna. W mieście nie istniało prężne środowisko feministyczne, które prezentowałoby szeroko rozumiane interesy kobiet.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy na przełomie 1918 i 1919 r. kobiety w tak małym ośrodku jak Łomża uświadamiały sobie, jak ważnym były elektoratem. Kiedy trwały przygotowania do wyborów, wielu mężczyzn służyło w wojsku i walczyło, a ordynacja wyborcza zabraniała wojskowym wszystkich stopni w służbie czynnej uczestniczyć w głosowaniu[17]. Dużo mężczyzn zginęło na wojnie. Wśród mieszkańców Łomży więcej było kobiet niż mężczyzn[18]. Elektorat kobiecy mógł zdecydować

[14] Helena Filochowska, córka prezesa Sądu Okręgowego w Łomży Tomasza Filochowskiego (powołany w 1917 r.), autorka powieści m.in.: *Kobieta w masce*, *Macierzyństwo, tryumf życia*, *Sztylet*, *Alarm*; Małgorzata Dajnowicz, Maria Bauchrowicz-Tocka, Wiesław Wróbel (red.), *Słownik biograficzny kobiet kultury. Białystok i województwo podlaskie*, cz. II, (Białystok : Wydawnictwo Humanica, 2018), 87-93.

[15] Tola Mankiewiczówna, urodzona w Bronowie śpiewaczka operowa i operetkowa, piosenkarka i aktorka, debiutowała w 1918 r. w Operze Krakowskiej; Małgorzata Dajnowicz, Maria Bauchrowicz-Tocka, Wiesław Wróbel (red.), *Słownik biograficzny kobiet kultury*, 95-101.

[16] Justyna Budzińskka-Tylicka, urodzona w Łomży, lekarka z tytułem doktora, córka powstańca styczniowego, weterynarza i zasłużonego archeologa. Przed I wojną światową była aktywną działaczką Związku Równouprawnienia Kobiet Polskich, po wojnie założycielka Małej Ententy Kobiet, współzałożycielka (razem z Tadeuszem Boyem-Żeleńskim) pierwszej w Polsce Poradni Świadomego Macierzyństwa, którą kierowała do końca swojego życia; Małgorzata Dajnowicz, Maria Bauchrowicz-Tocka, Wiesław Wróbel (red.), *Słownik biograficzny kobiet kultury*, 59-65.

[17] Art. 4 rozdz. I stanowił: „Wojskowi wszystkich stopni i wszystkich rodzajów broni w służbie czynnej nie biorą udziału w głosowaniu". Jednakże wojskowi mogli być wybierani do Sejmu Ustawodawczego. Stanowił o tym art. 7 rozdz. II: „Wybieralni do Sejmu są wszyscy obywatele(-ki) państwa posiadający czynne prawo wyborcze, niezależnie od miejsca zamieszkania, jak również wojskowi"; „Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 18, 1918, 109-110.

[18] Według spisu przeprowadzonego w Łomży 31.05.1916 r. w mieście mieszkało 18,322 ludzi, w tym 10,181 kobiet i 8,141 mężczyzn; „Ludność m. Łomży", *Wspólna Praca*, nr 2, 1917, 25.

o frekwencji wyborczej, o sukcesie lub porażce komitetu wyborczego. Działacze polityczni przekonywali do udziału w wyborach. Tak mobilizował publicysta tygodnika „Ziemia Łomżyńska":

> Niedbalstwo graniczy w tym wypadku z brakiem sumienia narodowego i będzie najwyższą nieuczciwością. My mamy wiarę, że w Polsce są ludzie uczciwi, którzy do wyborów przystąpią tak, jak do pierwszej w życiu spowiedzi …[19]

Związki i stowarzyszenia kobiece także zachęcały do uczestnictwa w wyborach. Związek Równouprawnienia Politycznego Kobiet Polskich apelował:

> Polityczne równouprawnienie kobiet dziś już przeciwników nie ma! Stanąć więc mamy do urn wyborczych, by dać wyraz swej woli w tworzeniu praw nowych i ulepszaniu dawnych. Obywatelki! Przed nami wielkie zadanie pracy państwowotwórczej. Skupiajmy swoje siły, łączmy się w zwarte zastępy, zgłębiajmy swoje obowiązki obywatelskie. Niech tryumf sprawiedliwości dziejowej zastanie nas godnemi miana wolnych obywatelek![20]

Kobiety zastanawiały się, w jaki sposób uczestniczyć w wyborach. Rozważały dwa scenariusze. W pierwszym, aby utworzyć jedną, „kobiecą" listę wyborczą, która prowadziłaby do oddzielenia w kampanii kwestii kobiecych. W drugim zaś, by brać udział w komitetach wyborczych razem z mężczyznami i uczestniczyć we wszystkich sprawach ogólnych, do których również należały zagadnienia związane z aktywnością kobiet w różnych sferach. Ostatecznie, ze względu na rozbieżność polityczną kobiet, ich różne partyjne upodobania i sympatie, nie utworzono listy wyłącznie kobiecej. I była to słuszna decyzja. W Warszawie zarejestrowana została lista wyborcza Centrum Kobiece. Kandydatki zdobyły wymagane ustawą 50 podpisów, a w wyborach na tę listę zagłosowało tylko 51 wyborców[21].

W jednodniówce „Kobieta w Sejmie", wydanej przez Komitet Wyborczy Kobiet Postępowych 25 stycznia 1919 r., czyli w przeddzień wyborów, wyjaśniano, dlaczego nie powstał komitet kobiecy:

---

[19] A.S., „Wybory", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919, 1.
[20] Odezwa Komitetu Centralnego Równouprawnienia Politycznego Kobiet Polskich z 10.11.1918 r.
[21] Mariola Kondracka, *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, (Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2017), 79.

> Jedność kobieca równie jak jedność narodowa musi być wypełniona treścią. Kobiecie przy wyborach do pierwszego ustawodawczego sejmu musi chodzić nie tyle o to, ile kobiet pójdzie do sejmu, lecz kto z nich przejdzie, kto będą te kobiety, jakie wartości przedstawią, czyich spraw i interesów bronić będą?[22]

W łomżyńskim okręgu wyborczym do Sejmu Ustawodawczego zarejestrowano piętnaście list[23]. Zgłoszone zostały cztery kandydatki. Na liście Komitetu Wyborczego Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie", na jedenastym miejscu, była Anastazja Kruszewska (lat 36). Przy jej prezentacji w tygodniku „Ziemia Łomżyńska" opublikowano informację: „żona rolnika z Jednaczewa" (nie reprezentowała siebie). Kandydatka z łomżyńskiego okręgu nie miała szans na sukces wyborczy, ale była jedną z ośmiu kobiet z całego kraju wystawionych przez PSL „Wyzwolenie"[24]. Polska Partia Socjalistyczna na swojej liście pozycję szóstą oddała Helenie Jaszczuk (lat 32) z Łomży (miejsc na liście było osiem). Związek Demokratyczny reprezentowały dwie kobiety: Jadwiga Kossakowska (lat 33) z Łomży na czwartym miejscu i urodzona w Wysokiem Mazowieckiem nauczycielka Leokadia Krubska (lat 28) na szóstej pozycji[25]. Władysława Weychert-Szymanowska z Klubu Politycznego Kobiet Postępowych uświadamiała kobiety:

> Jeśli zobaczycie na jakiejś liście nazwisko kobiece na ostatnim miejscu, to znaczy, że aby mieć wasze głosy, chcą pokazać, że niby są za kobietami. Naprawdę jednak kobietę na takim miejscu zapisali, żeby nie przeszła[26].

---

[22] „Kobieta w Sejmie", *Kobieta w Sejmie. Pismo Komitetu Wyborczego Kobiet Postępowych*, nr 3, 1919, 1.

[23] Łomżyński okręg wyborczy obejmował sześć powiatów: łomżyński, kolneński, szczuczyński, ostrowski, ostrołęcki, wysokomazowiecki.

[24] Olga Wiechnik, *Posełki. Osiem pierwszych kobiet*, (Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2019), 434. PSL „Wyzwolenie" wystawiło 170 kandydatów. Jedyną „jedynką" z list tej partii była Jadwiga Dziubińska w okręgu włocławskim. Została posłanką. Z trzeciego miejsca do Sejmu dostała się Irena Kosmowska w okręgu lubelskim.

[25] „Kronika wyborcza", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919, 3; „Główna Komisja Wyborcza do Sejmu Ustawodawczego", *Ziemia Łomżyńska*, nr 3, 1919, 6.

[26] Władysława Weychert-Szymanowska, „Jak przeprowadzić kobiety do Sejmu Ustawodawczego", *Dodatek*: *Do kobiet wiejskich o chwili dzisiejszej, Na Posterunku*, nr 35, 1918.

Podpowiadała, że kandydatką do sejmu może być także wiejska kobieta. „A przecież nieraz zdarzy się we wsi mądra i dobra nauczycielka, do której wszyscy idą po radę", przekonywała Weychert-Szymanowska[27].

W tygodniku „Ziemia Łomżyńska" (jedynym wówczas piśmie w mieście) dominowały tematy wyborcze, chociaż obecności kobiet na listach wyborczych nie poświęcano szczególnej uwagi. W piśmie były zamieszczane informacje o znaczeniu wyborów, zadaniach i roli sejmu, o zorganizowanych w mieście kilku przedwyborczych wiecach. Liga Kobiet Polskich w Łomży zwołała wiec 5 stycznia 1919 r., w którym uczestniczyło około 400 osób[28]. Kobiety podjęły wówczas uchwałę dotyczącą etycznych zachowań w stosunku do przeciwników politycznych we wszystkich formach agitacji przedwyborczej. W opublikowanej w „Ziemi Łomżyńskiej" odezwie, podpisanej przez Zarząd Ligi Kobiet Polskich, napisały:

> Rzucamy najważniejsze zasadnicze hasła: Uczciwość i jawność! Żadnego przekupstwa pod jakąkolwiek postacią! Nie używajmy haseł religii i Kościoła dla celów partyjnych! Nieoczernianie przeciwników partyjnych pokątnie! Zwalczanie ich publicznie wyłącznie za pomocą argumentów i polemik! Żadnego gwałtu tylko uczciwe uświadamianie![29]

Apel kobiet nawiązywał do przedwyborczej partyjnej agitacji prowadzonej przez duchowieństwo. Kilka dni później przeciwko politycznej aktywności kapłanów zaprotestowały także komitety Polskiego Stronnictwa Ludowego i Łomżyńskiego Związku Demokratycznego[30]. Tuż przed wyborami na łamach tygodnika dominowała tematyka wyborcza. Publikowano apele adresowane do wyborców i wyborczyń o uczestnictwo i poparcie idei demokratycznych[31].

Żadna z łomżyńskich kandydatek nie wygrała pierwszych wyborów[32]. Dla niewielkiego środowiska ważny był jednak fakt ich obecności na listach wyborczych.

---

[27] Ibidem.

[28] „Odezwa do wszystkich kobiet polskich bez różnicy przekonań politycznych", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919, 5.

[29] Ibidem.

[30] „Wiec", *Ziemia Łomżyńska*, nr 3, 1919, 3.

[31] „Kronika miejscowa", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919, 3.

[32] W Sejmie Ustawodawczym było osiem kobiet. Paweł Fiktus, „Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w II RP", *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, t. 9, 2016, 545-546.

Po wyborach łomżyńska prasa nie wracała do tematu udziału w nich kobiet. Nie odnotowała też faktu, że wśród posłów Sejmu Ustawodawczego było osiem posłanek. Na łamach „Ziemi Łomżyńskiej" nie było informacji o powyborczej aktywności łomżyńskich kandydatek do Sejmu Ustawodawczego. Może to sugerować, że ich nazwiska zostały umieszczone na listach wyborczych, aby zdopingować inne kobiety do głosowania.

Przed wyborami w okręgu częstochowskim

Przedwyborczą kampanię kobiet w „Gońcu Częstochowskim" zainaugurowała działaczka społeczna i oświatowa Mieczysława Biegańska[33]. W grudniu 1918 r. przekonywała:

> Równouprawnienie polityczne kobiet nie może być dzisiaj ani usprawiedliwiane, ani zwalczane. Jest ono zjawiskiem całkiem naturalnem, zgodnem z duchem czasu i z demokratycznemi hasłami, jakie wszyscy mają na ustach. Ci więc, co na drodze do realizacji politycznych praw kobiet piętrzyliby zapory, byliby podobni do ludzi, usiłujących płynąć przeciw prądowi … Prawa polityczne kobiet należy dzisiaj uważać za wyraz konieczności społecznej i – co najważniejsze – za fakt dokonany, którego tymczasem nikt i nic nie zmieni[34].

Biegańska twierdziła, iż kobiety w sejmie będą sumiennie i z zapałem zajmowały się sprawami, które znają lepiej od mężczyzn. Wskazywała, że zaletą kobiet jest niepodtrzymywanie przez nie „utarczek dyskusyjnych". Zwróciła uwagę na istniejące „rozpasanie językowe", które może zahamować milczenie kobiet. I przekonywała:

> Mężczyźni mylą się sądząc, że kobiety w znacznej większości nie rozumieją, jakie znaczenie posiada dla nich uzyskane prawo wyborcze czynne i bierne. Przeciwnie, rozumieją to bardzo dobrze, a ich milczenie wyraża w wielu razach stanowczą i niezłomną wolę do utrzymania i wyzyskania tych praw w takich rozmiarach, w jakich im przyznane zostały[35].

---

[33] „Goniec Częstochowski" (1906–1939), wydawany przez Franciszka Dionizego Wilkoszewskiego w Częstochowie, był jedynym dziennikiem w mieście przed wyborami i w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego.

[34] Mieczysława Biegańska, „Z powodu ciągłych dyskusji nad równouprawnieniem politycznym kobiet", *Goniec Częstochowski*, nr 282, 1918, 1.

[35] Ibidem.

Kobiety w Częstochowie zrzeszone w różnych stowarzyszeniach (Zrzeszenie Kobiet, Koło Ziemianek, Koło Gospodyń Wiejskich, Liga Kobiet, Ognisko Robotnicze) 28 grudnia 1918 r. powołały Narodową Organizację Wyborczą Kobiet Polskich (NOWKP).

Biegańska została wybrana do zarządu Narodowej Organizacji, która od 1919 r. była ekspozyturą Związku Ludowo-Narodowego i skupiała się na zaangażowaniu w życie publiczne jak najliczniejszego grona kobiet.

Kobiety z NOWKP zdecydowały o przystąpieniu do wyborów z Komitetem Robotniczo-Włościańskim[36], żądając dla swojej kandydatki czwartego, ewentualnie piątego miejsca na liście[37]. Kandydatką do sejmu została Maria Moczydłowska.

Urodzona w Łomży, mieszkała w Liskowie koło Kalisza[38]. Miała wówczas 32 lata, była żoną nauczyciela i dyrektora Szkoły Rolniczej w Liskowie. Pracowała na stanowisku kierowniczki ochronki i instruktorki Rady Opiekuńczej i Kółek Gospodyń Wiejskich. Reprezentowała Związek Ludowo-Narodowy[39]. W działalność społeczną i polityczną zaangażowała się pod wpływem społecznika i polityka, współtwórcy Polskiego Zjednoczenia Ludowego, ks. Wacława Blizińskiego.

30 grudnia 1918 r. przedstawicielki NOWKP zorganizowały wiec, w którym uczestniczyło 1500 kobiet. Maria Moczydłowska odczytała rezolucję:

> Zebrane na wiecu w dniu 30 grudnia kobiety częstochowskie ze wszystkich warstw społecznych, stojąc na gruncie narodowym, demokratycznym i chrześcijańskim, żądają wprowadzenia z obwodu częstochowsko-radomskowskiego do pierwszego Sejmu Ustawodawczego w Polsce przedstawicielki kobiecej, uznając dodatni wpływ kobiety polskiej na społeczeństwo[40].

[36] Utworzony w grudniu 1918 r. Narodowy Komitet Wyborczy Robotniczo-Włościański reprezentował Narodowy Związek Robotniczy, Polskie Zjednoczenie Ludowe, Narodową Wyborczą Organizację Kobiet Polskich, duchowieństwo, nauczycielstwo ludowe, organizacje przemysłowo-rzemieślnicze, cechy, stowarzyszenie właścicieli domów chrześcijan; Teresa Monasterska, „Narodowy Związek Robotniczy w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego: grudzień 1918–styczeń 1919", *Przegląd Historyczny*, nr 56/4, 1965, 609.

[37] „Narodowa Organizacja Wyborcza Kobiet Polskich", *Goniec Częstochowski*, nr 282, 1918, 3.

[38] Małgorzata Dajnowicz, Maria Bauchrowicz-Tocka, Wiesław Wróbel (red.), *Słownik biograficzny kobiet kultury*, 75-80; Tadeusz Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*, 176.

[39] Mariola Kondracka, *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, 257.

[40] „Wiec kobiet", *Goniec Częstochowski*, nr 1, 1919, 4.

Rezolucję przyjęto przez aklamację. Na wiecu Kozłowska apelowała o uczestnictwo Polek w wyborach. Wiec zakończył się odśpiewaniem *Roty* Marii Konopnickiej. Każda z uczestniczek otrzymała odezwę NOWKP z apelem:

> Kobiety polskie idźcie ławą do urn wyborczych pod hasłem Bóg i Ojczyzna! Stojąc na stanowisku narodowem, chrześcijańskiem i szczerze demokratycznem musicie dążyć do wprowadzenia do sejmu ludzi, którzy tych haseł najlepiej bronić będą ku chwale i dobru Ojczyzny[41].

W piątek 3 stycznia 1919 r. odbyło się zebranie prezydium Narodowego Komitetu Wyborczego Robotniczo-Włościańskiego i delegatów, na którym ustalano miejsca kandydatów z okręgu na liście wyborczej nr 4[42]. Towarzyszyła temu prawie jedenastogodzinna ożywiona dyskusja, przedstawianie argumentów, które miały przekonać innych do przyznania wyższych miejsc[43]. Na liście było dziewięć miejsc. Pierwsze otrzymał włościanin Jan Szyszkowski z Dobroszyc. Na drugim miejscu był robotnik z Częstochowy Antoni Piekarski, za nim włościanin Jan Brodziak z Kalei (pow. częstochowski). Maria Moczydłowska przymierzała się do miejsca czwartego. Zajął je proboszcz parafii Kamienica Polska (pow. częstochowski) ks. Zygmunt Sędzimir. Dziennikarz „Gońca Częstochowskiego" napisał, iż ksiądz pierwsze trzy miejsca „oddał robotnikowi i włościanom". Przy przydziale piątego miejsca emocje wzrosły.

> Wywiązały się namiętne spory i omal nie przyszło do rozbicia obrad i rozwiązania Narodowego Komitetu Wyborczego. Ostatecznie po przemowach pp. doktora Nowaka, sędziego Goczałkowskiego, Zagórskiego, Moczydłowskiej i kilku włościan, zgodzono się na dalsze prowadzenie obrad[44].

Piąty na liście figurował adwokat Adolf Suligowski z Warszawy, miejsce szóste zajął przedstawiciel Narodowego Związku Robotniczego, majster z częstochowskiej fabryki Peltzerów, Józef Zagórski. Na siódmej pozycji była Maria Moczydłowska. Ostatnie dwa miejsca zajmowali włościanin

[41] Ibidem.
[42] Okręg częstochowski nr 30, miał dziewięć mandatów, obejmował powiaty częstochowski i radomski; „Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 18, 1918, 120.
[43] „Narodowa lista wyborcza ustalona", *Goniec Częstochowski*, nr 4, 1919, 4.
[44] Ibidem.

Jan Ryba z Kobiel i rzemieślnik Kazimierz Smuga z Częstochowy. Reprezentacja kobiet nie potrafiła „przebić się" wyżej.

W kolejnych wydaniach dziennika były publikowane nazwiska kandydatów na posłów i apel: „Głosujcie na listę Nr 4"[45]. Zamiast programu Narodowego Komitetu Wyborczego formułowano patetyczne odezwy w stylu: „Każdy Polak, pragnący widzieć swą Ojczyznę w potędze i chwale, wolną od zamieszek bolszewickich, niech głosuje na listę narodową"[46].

Prasa zamieszczała także zapowiedzi przedwyborczych wieców i informacje, że się odbyły[47]. Czytelników informowano o rozporządzeniach dotyczących wyborów, o posiedzeniach komitetów wyborczych, nabożeństwach w intencji wyborów. Aby zawiadomienia o wiecach dotarły do szerokiego grona odbiorców, za pośrednictwem prasy zwracano się z prośbą do kapłanów o poinformowanie o nich wiernych. Wiec z udziałem Moczydłowskiej odbył się 15 stycznia. Wiece przedwyborcze dla kobiet, z udziałem sędziego Goczałkowskiego, odbyły się 20 i 21 stycznia[48]. W „Gońcu Częstochowskim" były tylko zapowiedzi wydarzeń z udziałem kobiet. Brakowało jednak dokładnych relacji z przebiegu kobiecych zebrań, głosów z dyskusji, jeśli taka była, i uwypuklenia wątków, jakich tematów dotyczyła, co akcentowały wiecujące kobiety. Publikacje regionalnej prasy nie przedstawiały obrazu funkcjonowania kobiet w nowej politycznej przestrzeni, nie prezentowały ich postulatów czy nawet wątpliwości, które mogły wypływać z ogólnej dyskusji.

Publicyści „Gońca Częstochowskiego" zachęcali do uczestnictwa w wyborach:

> Nikomu nie wolno uchylać się od głosowania, ani obojętnie go traktować, ani wymawiać się brakiem czasu lub odzieży, gdyż każdy pojedynczy głos może decydować o losach Ojczyzny, tak jak najmniejszy ciężarek, położony na wagach, przeważa szalę w tę lub inną stronę. … A więc w imię dobra Ojczyzny i wiary naszej świętej – przystępujmy do wyborów 26 stycznia r.b.[49]

[45] „Głosujcie na listę Nr 4", *Goniec Częstochowski*, nr 9, 1919, 2.
[46] Ibidem.
[47] „Wiece przedwyborcze", *Goniec Częstochowski*, nr 9, 1919, 2; „Wiec Związku Obrony Narodowej i Pracy", *Goniec Częstochowski*, nr 10, 1919, 2; „Wiec przedwyborczy", *Goniec Częstochowski*, nr 20, 1919, 3.
[48] „Wiece przedwyborcze dla kobiet", *Goniec Częstochowski*, nr 15, 1919, 3.
[49] „W sprawie wyborów", *Goniec Częstochowski*, nr 19, 1919, 2.

Były to ogólne apele do wszystkich wyborców, bez szczególnego zaznaczenia i uwypuklenia obecności kobiet na listach wyborczych i pierwszego w historii ich udziału w wyborach.

W dniu wyborów, 26 stycznia, w dzienniku została zamieszczona lista nr 4 z nazwiskami kandydatów i odezwa adresowana do Polaków i Polek.

> Kobiecie polskiej – chrześcijance-katoliczce nie wolno być w tej chwili obojętną ani bierną. W płomienie muszą rozpalić się serca! Całą gorącością, całym żarem uczuć dla kraju trzeba objąć sprawę wyborów. Nie tylko iść do urny wyborczej. Prowadzić do niej opieszałych. Dziesiątki, setki, tysiące kobiet objaśnić, informować. Pouczać nieświadome. Służyć sprawie bez wytchnienia. Sił nie oszczędzać[50].

Z apelem bezpośrednio skierowanym do kobiet, aby „stanęły do urn wyborczych", na łamach dziennika zwracała się także L. Poleska[51].

W „Gońcu Częstochowskim" zostały zamieszczone 23 publikacje dotyczące wyborczego zaangażowania kobiet, co stanowiło 22,7% wszystkich wyborczych materiałów prasowych (było ich 101).

Wybory w okręgu częstochowsko-radomskowskim zakończyły się sukcesem listy nr 4, która uzyskała 59,7% głosów i siedem z dziewięciu mandatów[52]. 30 stycznia ukazał się jednostronicowy dodatek nadzwyczajny „Gońca Częstochowskiego" z hasłami: „Zwycięstwo listy narodowej! Kobieta polska zwyciężyła! Częstochowie Cześć, Kobiecie polskiej Cześć!"[53]. W dodatku opublikowano nazwiska dziewięciu posłów, nazwisko Moczydłowskiej na końcu. W odzewie do czytelników publicysta dodatku podkreślił, że do zwycięstwa listy narodowej w decydującej mierze przyczyniły się kobiety, które „ławą stanęły do urny wyborczej". Zaznaczył też, że w ten sposób kobiety złożyły egzamin swej dojrzałości politycznej. Odniósł się również do wyborczego zwycięstwa Moczydłowskiej.

> Przedstawicielka naszych niewiast p. Maria Moczydłowska w imieniu swych wyborczyń może ze szlachetną dumą powiedzieć w Sejmie: Nad

[50] „Rodacy", *Goniec Częstochowski*, nr 21, 1919, 2.
[51] L. Poleska, „Do kobiet polskich", *Goniec Częstochowski*, nr 21, 1919, 2.
[52] Dwa mandaty uzyskali posłowie z PSL „Wyzwolenie", Jan Cianciara i Eustachy Rudziński.
[53] „Zwycięstwo listy narodowej! Kobieta polska zwyciężyła!", *Dodatek nadzwyczajny, Goniec Częstochowski*, nr 24, 1919, 1.

> Zjednoczoną Polską będzie powiewać sztandar wiary i narodowej jedności, bo przy tym sztandarze stanęły wszystkie kobiety polskie[54].

Oprócz Moczydłowskiej w ławach Sejmu Ustawodawczego zasiadało jeszcze siedem kobiet[55]. Publicyści „Gońca Częstochowskiego" interesowali się pracą parlamentarzystów. Pisali o ich spotkaniach, aktywności, relacjonowali obrady[56]. Posłanka Maria Moczydłowska była drugą kobietą, która wystąpiła na forum parlamentu (pierwszą była Zofia Moraczewska)[57]. Przeszła do historii jako inicjatorka ustawy o ograniczeniach w sprzedaży i spożyciu napojów alkoholowych, nazywanej od jej nazwiska „Lex Moczydłowska"[58].

Przyczyny niewielkiej reprezentacji

Frekwencja w wyborach do Sejmu Ustawodawczego wynosiła od 57 do ponad 80%[59]. W kraju udział kobiet wśród ogółu kandydujących nie przekroczył 10%. Powodów tak znikomej frekwencji było kilka: tradycyjny podział ról, według których kobiety zajmowały się rodziną, a mężczyźni uczestniczyli w życiu politycznym. Niechętny stosunek mężczyzn do kandydatek do sejmu, o czym świadczyły oddane kobietom najczęściej końcowe miejsca na listach. Brak odwagi i lęk kobiet przed udziałem w nowej przestrzeni politycznej. Poważne znaczenie mogła mieć też w tej

---

[54] Ibidem.

[55] W Sejmie Ustawodawczym, obok Moczydłowskiej, były posłanki z Warszawy: Gabriela Balicka (Związek Ludowo-Narodowy), Jadwiga Dziubińska (PSL „Wyzwolenie"), Irena Kosmowska (PSL „Wyzwolenie") i Zofia Moraczewska (Polska Partia Socjalistyczna), z Torunia Anna Piasecka (Narodowa Partia Robotnicza), z Krakowa Zofia Sokolnicka (Związek Ludowo-Narodowy), z Poznania Franciszka Wilczkowiakowa (Narodowa Partia Robotnicza).

[56] „Nabożeństwo na intencję posłów", *Goniec Częstochowski*, nr 30, 1919, 2; „Z zebrania kobiet polskich", *Goniec Częstochowski*, nr 30, 1919, 3; „Pożegnanie posłów w sali Straży Ogniowej", *Goniec Częstochowski*, nr 31, 1919, 3; „Uroczystość otwarcia Sejmu", *Goniec Częstochowski*, nr 34, 1919, 1; „Rozpoczęcie obrad Sejmu", *Goniec Częstochowski*, nr 33, 1919, 3; „Interpelacje posłów częstochowskich", *Goniec Częstochowski*, nr 51, 1919, 3; „Z Sejmu Ustawodawczego", *Goniec Częstochowski*, nr 53, 1919, 1.

[57] Mariola Kondracka, *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, 159.

[58] Szerzej na temat zagadnień związanych z ustawą Marii Moczydłowskiej w artykule: Maria Bauchrowicz-Tocka, „Wokół ustawy Marii Moczydłowskiej i zagadnienia trzeźwości na łamach łomżyńskiej prasy okresu międzywojennego", w: Henryka Sędziak, Dorota Czyż (red.), *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia. (Polszczyzna Mazowsza i Podlasia)*, t. 21, (Łomża : Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów - Towarzystwo Kultury Języka. Oddział w Łomży, 2017), 185-194.

[59] W okręgu łomżyńskim frekwencja wyniosła 81%; Adam Dobroński, Jerzy Milewski, „Wybory i posłowie białostoccy", 23.

kwestii powściągliwość Kościoła w stosunku do politycznej aktywności kobiet. Zdecydowane i jednoznaczne poparcie Kościoła dla kandydatów endecji (tak było w Łomży) mogło być hamulcem dla kobiet sympatyzujących z lewicowymi ugrupowaniami. Pewnie też ograniczeniem był zapis w ordynacji wyborczej, według którego kandydatka (kandydat) na posła powinna (powinien) do zgłoszenia dołączyć poparcie 50 wyborców ze swojego okręgu. Jeśli kobiety nie były wcześniej aktywne, trudnością mogło być zebranie wymaganych podpisów.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt, który również znalazł odzwierciedlenie w prasie. Trwała wojna[60]. Na początku stycznia 1919 r. został ogłoszony obowiązkowy pobór do służby wojskowej rocznika 1898. Mówiono o poborze kolejnych roczników[61]. Kobiety, których synowie, bracia, mężowie walczyli na wojnie, nie mogły z zapałem angażować się w wybory. Ich myśli z lękiem wybiegały do wojennych okopów. O wizycie w redakcji, w przeddzień wyborów, matek chłopców, którzy walczyli i ginęli pod Lwowem, napisał reporter „Gazety Warszawskiej"[62]. Kobiety w czarnych strojach, o bladych twarzach od nocy bezsennych, opowiadały mu o synach, którzy wcześniej uczyli się na uniwersytetach.

Zakończenie

Udział kobiet w wyborach do Sejmu Ustawodawczego miał znaczący wpływ na ich wynik. Na podstawie analizy publikacji prasy lokalnej można stwierdzić, iż przed wyborami kobiety w Łomży i Częstochowie uaktywniły się politycznie. Aktywność ta była ukształtowana przez ukierunkowaną agitację, skupioną na akcie głosowania. Na tym głównie zależało mężczyznom, liderom partii. Zaangażowanie kobiet w wybory w Łomży i Częstochowie nie było na tyle silne, aby na listy wyborcze wprowadzić więcej kobiet i zdobyć dla nich czołowe miejsca, które gwarantowałyby wygraną. Umieszczanie nazwisk kandydatek na końcowych miejscach na listach z pewnością nie było przejawem wsparcia nowych, politycznych możliwości kobiet. Był to raczej efekt spekulacji liderów

[60] Granica polsko-litewska ustalona została 15.02.1923 r. Sejny 11 razy przechodziły raz na polską, raz na litewską stronę; Małgorzata Dajnowicz, „Działalność polityczna kobiet Narodowej Demokracji", 24.

[61] „Ustawa z dnia 7.03.1919 r. w przedmiocie poboru roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901 do służby wojskowej", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 22, 1919, 384.

[62] „Sprawa życia i śmierci", *Gazeta Warszawska*, nr 24, 1919, 1.

komitetów, że obecność kobiet na listach przyciągnie żeński elektorat. Kobiety w częstochowsko-radomskowskim okręgu planowały, iż kandydatka Maria Moczydłowska będzie czwarta na liście, była zaś siódma. W małych miejscowościach, jak Łomża, wszystko, co nowe (także prawo wyborcze dla kobiet) przyjmowane było z ostrożnością i powściągliwością.

Przy tematyce wyborczej warto podkreślić zaangażowanie lokalnej prasy. W Łomży na przełomie lat 1918 i 1919 wydawane było jedno pismo, tygodnik „Ziemia Łomżyńska". Jego wydawcy, Franciszek Hryniewicz, Ludwik Wołodkiewicz i Józef Ostoja-Sulnicki, skupiali się na tematyce wyborczej, która zdominowała zawartość kilku numerów[63]. Również na częstochowskim rynku prasowym był wówczas tylko jeden tytuł, wydawany i redagowany przez Franciszka Dionizego Wilkoszewskiego dziennik „Goniec Częstochowski"[64]. Informacje wyborcze były w nim publikowane każdego dnia, podobnie jak dłuższe artykuły publicystyczne z jednobrzmiącym wydźwiękiem o znaczeniu wyborów dla przyszłości i kształtu niepodległego państwa. Publicyści „Ziemi Łomżyńskiej" i „Gońca Częstochowskiego" przed wyborami nie poświęcali jednak szczególnej uwagi kandydującym kobietom. Można przypuszczać, co potwierdziły statystyki publikacji na temat zaangażowania kobiet w wybory, że jedynie z dziennikarskiego obowiązku odnotowywali ich obecność na wiecach i listach wyborczych.

Bibliografia

Źródła:

„Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 18, 1918.

„Dekret z dnia 14 stycznia 1919 r. o przedłużeniu terminu wyborów do Sejmu Ustawodawczego w drugim okręgu wyborczym", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 6, 1919.

„Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 15 maja 1919 r. o wyborach poselskich do Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej

[63] W wyborach do Sejmu Ustawodawczego kandydował jeden z wydawców „Ziemi Łomżyńskiej" Ludwik Wołodkiewicz, nie został jednak posłem; Maria Bauchrowicz-Tocka, *Łomża i region na łamach polskiej prasy*, 70-71.

[64] Witold Mielczarek, „Polska prasa społeczno-polityczna w Częstochowie w latach 1918–1939", *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, t. 20, nr 3, 1981, 59.

w 33 (Białostockim) i 34 (Bielskim) okręgach wyborczych", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 40, 1919.

Odezwa Komitetu Centralnego Równouprawnienia Politycznego Kobiet Polskich z dnia 10 listopada 1918 r.

„Ustawa z dnia 7 marca 1919 r. w przedmiocie poboru roczników 1896, 1897, 1898, 1899, 1900 i 1901 do służby wojskowej", *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, nr 22, 1919.

Źródła prasowe:

A.S. „Wybory", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919.

Biegańska, Mieczysława. „Z powodu ciągłych dyskusji nad równouprawnieniem politycznym kobiet", *Goniec Częstochowski*, nr 282, 1918.

„Głosujcie na listę Nr 4", *Goniec Częstochowski*, nr 9, 1919.

„Główna Komisja Wyborcza do Sejmu Ustawodawczego", *Ziemia Łomżyńska*, nr 3, 1919.

„Herbaciarnia dla Legionistów", *Wspólna Praca*, nr 1, 1916.

„Interpelacje posłów częstochowskich", *Goniec Częstochowski*, nr 51, 1919.

„Kobieta w Sejmie", *Kobieta w Sejmie. Pismo Komitetu Wyborczego Kobiet Postępowych*, nr 3, 1919.

Kolniak, „Z Kolna", *Wspólna Praca*, nr 2, 1917.

„Kronika miejscowa", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919.

„Kronika wyborcza", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919.

„Liga Kobiet Pogotowia Wojennego w Łomży", *Wspólna Praca*, nr 3, 1917.

„Ludność m. Łomży", *Wspólna Praca*, nr 2, 1917.

„Nabożeństwo na intencję posłów", *Goniec Częstochowski*, nr 30, 1919.

„Narodowa lista wyborcza ustalona", *Goniec Częstochowski*, nr 4, 1919.

„Narodowa Organizacja Wyborcza Kobiet Polskich", *Goniec Częstochowski*, nr 282, 1918.

„Odezwa do wszystkich kobiet polskich bez różnicy przekonań politycznych", *Ziemia Łomżyńska*, nr 2, 1919.

Poleska, L., „Do kobiet polskich", *Goniec Częstochowski*, nr 21, 1919.

„Pożegnanie posłów w sali Straży Ogniowej", *Goniec Częstochowski*, nr 31, 1919.

„Rodacy", *Goniec Częstochowski*, nr 21, 1919.

„Rozpoczęcie obrad Sejmu", *Goniec Częstochowski*, nr 33, 1919.

„Sprawa życia i śmierci", *Gazeta Warszawska*, nr 24, 1919.
„Uroczystość otwarcia Sejmu", *Goniec Częstochowski*, nr 34, 1919.
„W sprawie wyborów", *Goniec Częstochowski*, nr 19, 1919.
Weychert-Szymanowska, Władysława. „Jak przeprowadzić kobiety do Sejmu Ustawodawczego", *Dodatek: Do kobiet wiejskich o chwili dzisiejszej, Na Posterunku*, nr 35, 1918.
„Wiec", *Ziemia Łomżyńska*, nr 3, 1919.
„Wiec kobiet", *Goniec Częstochowski*, nr 1, 1919.
„Wiec przedwyborczy", *Goniec Częstochowski*, nr 20, 1919.
„Wiec Związku Obrony Narodowej i Pracy", *Goniec Częstochowski*, nr 10, 1919.
„Wiece przedwyborcze", *Goniec Częstochowski*, nr 9, 1919.
„Wiece przedwyborcze dla kobiet", *Goniec Częstochowski*, nr 15, 1919.
„Wigilia dla Legionistów", *Wspólna Praca*, nr 2, 1917.
„Z Koła Polek", *Gazeta Łomżyńska*, nr 19, 1921.
„Z Sejmu ustawodawczego", *Goniec Częstochowski*, nr 53, 1919.
„Z zebrania kobiet polskich", *Goniec Częstochowski*, nr 30, 1919.
„Zwycięstwo listy narodowej! Kobieta polska zwyciężyła", *Dodatek nadzwyczajny, Goniec Częstochowski*, nr 24, 1919.

Opracowania:

Bauchrowicz-Tocka, Maria. *Łomża i region na łamach polskiej prasy łomżyńskiej okresu międzywojennego*, (Białystok : Wydawnictwo Humanica, 2018). ISBN 978-83-946177-4-5.
Bauchrowicz-Tocka, Maria. „Wokół ustawy Marii Moczydłowskiej i zagadnienia trzeźwości na łamach łomżyńskiej prasy okresu międzywojennego", w: Henryka Sędziak, Dorota Czyż (red.). *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*. (*Polszczyzna Mazowsza i Podlasia)*, t. 21, (Łomża : Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów - Towarzystwo Kultury Języka. Oddział w Łomży, 2017), 185-194.
Dajnowicz, Małgorzata, Bauchrowicz-Tocka, Maria, Wróbel, Wiesław (red.). *Słownik biograficzny kobiet kultury. Białystok i województwo podlaskie*, cz. II, (Białystok : Wydawnictwo Humanica, 2018). ISBN 978-83-946177-6-9.

Dajnowicz, Małgorzata. „Działalność polityczna kobiet Narodowej Demokracji w województwie białostockim II Rzeczypospolitej", *Niepodległość i Pamięć*, nr 23/2, 2016, 23-42. ISSN 1427-1443.

Dajnowicz, Małgorzata. *Poglądy ideowe i działalność polityczna elit (nie)prowincjonalnych Narodowej Demokracji zachodniej części województwa białostockiego (1919–1939)*, (Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2015). ISBN 978-83-7543-395-1.

Dobroński, Adam Czesław, Milewski, Jan Jerzy. „Wybory i posłowie białostoccy w międzywojniu", *Gryfita. Białostocki Magazyn Historyczny*, nr 23/24, 2001, 23-28. ISSN 1231-3041.

Fiktus, Paweł. „Poselska aktywność kobiet na mównicy sejmowej w II RP", *Wrocławskie Studia Erazmiańskie*, t. 9, 2016, 543-565. ISSN 2080-332X.

Guzewicz, Wojciech. *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, (Lublin : Wydawnictwo KUL, 2003). ISBN 83-7363-071-6. ISBN 83-7363-071-6.

Kondracka, Mariola. *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, (Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2017). ISBN 978-83-7666-473-6.

Mielczarek, Witold. „Polska prasa społeczno-polityczna w Częstochowie w latach 1918-1939", *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, t. 20, nr 3, 1981, 51-81. ISSN 0137-2998.

Monasterska, Teresa. „Narodowy Związek Robotniczy w okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego: grudzień 1918–styczeń 1919", *Przegląd Historyczny*, nr 56/4, 1965, 595-625. ISSN 0033-2186.

Rzepecki, Tadeusz. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, (Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1920).

Szwed, Ryszard, Mizgalski, Jerzy, Palus, Waldemar (red.). *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej (1918–1939)*, (Częstochowa : Wydawnictwo WSP, 1994). ISBN 83-7098-348-0.

Szwed, Ryszard, Palus, Waldemar (red.). *Życie codzienne w Częstochowie w XIX i XX wieku* (Częstochowa : Wydawnictwo WSP, 1999). ISBN 83-7098-649-8.

Wiechnik, Olga. *Posełki. Osiem pierwszych kobiet*, (Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2019). ISBN 978-83-7976-097-8.